

manipulatie in massacommunicatie

enkele beschouwingen rond Sommatie 81

dirk voorhoof en jan servaes

Onder de veelbelovende titel «Manipulatie in massacommunicatie» vond eind maart 1981 te Veldhoven bij Eindhoven het derde jaarlijkse seminar plaats van de Nederlandse *Stichting Onderzoek Massacommunicatie*, kortweg SOM. De twee vorige uitgaven hadden als thema: *Recente ontwikkelingen in het massacommunicatieonderzoek, wensen en grenzen* (Sommatie 79); en *De toekomst van de media, de media van de toekomst* (Sommatie 80). Benevens de uitgave van het tijdschrift *Massacommunicatie* en het patroneren van enkele werkgroepen rond massacommunicatie-onderzoek, heeft de SOM met deze seminaries een platformfunctie op het oog. Door het samenbrengen van personen uit de verschillende universitaire en maatschappelijke geledingen hoopt ze theorie en praktijk nader op elkaar af te stemmen. Een lofwaardige intentie die op het eerste gezicht nog gerealiseerd lijkt ook. Zowel uit de samenstelling van de groep sprekers als uit de deelnemersgroep blijkt immers de aanwezigheid van vertegenwoordigers uit universitaire middens, elektronikabedrijven, public relations en reclamebureaus, tijdschrift- en dagbladpers, omroep, PTT en overheidsvoorlichtingsdiensten. Dat een en ander nog geen waarborg is voor de kwaliteit van een seminarie, werd vlug duidelijk.

Vooreerst bleken de organisatoren de seminarie-formule op een ons tot nog toe onbekende wijze te willen opvullen. In tegenstelling tot congressen, symposia en conferenties, die zich doorgaans tot een ruim en gedifferentieerd publiek richten, meenden wij, ons basierend op vroegere ervaringen dienaangaande, dat seminars of workshops eerder bedoeld zijn om, aan de hand van papers of na een deskundige inleiding, onder specialisten — of op zijn minst geïnteresseerden — kritisch van gedachten te wisselen over de stand van het onderzoek ten aanzien van een bepaald onderwerp. Niets daarvan in Veldhoven. Dit gebeuren leek meer op de samenkomst van een clubje aardige mensen die elkaar op gezette tijden

ontmoeten om dan, zo nodig, een weinig te kouten omtrent een of ander aspect dat ergens verband houdt met het aangekondigde thema. Hoeft het dan te verwonderen dat vele deelnemers grootmoedig toegaven meer geïnteresseerd te zijn voor het *randgebeuren*, dat zich elke avond in en rondom de bar afspeelde?

Wat er verder op die drie seminar-dagen zoals gebeurde? Achtereenvolgens werd door volgende personen een 'inleiding' over volgende onderwerpen gehouden: J. Hackforth (Institut für Publizistik, Universiteit van Münster) over «Manipulation durch Kommunikation? — Zur wissenschaftlichen Untauglichkeit eines politischen Konzeptes», Th. Snijders (Vakgroep Psychologie, Technische Hogeschool Twente) presenteerde zijn onderzoek «Meningen en media», M. Zeldenrust-Noordanus (Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek, Rotterdam) over «Manipulatie en onderzoek», P.A. Hollander (Prad Reclameadvies en advertentiebureau, Amsterdam) over «Reclame en beïnvloeding», P.J. Roscam Abbing (emeritus hoogleraar, Rijksuniversiteit Groningen) over «Ethiek en massacommunicatie (speciaal ten aanzien van manipuleerpraktijken)», E. Rogers (Institute for Communication Research, Stanford University) over «Manipulation and mass communication: lessons from research on the diffusion of innovations», J.J. Halsema (Veiligheidsinstituut, Amsterdam) stelde de SIRE-campagne «Kinderveiligheid» voor; T. Varis (Tampere Peace Research Institute, Finland) had het over «Manipulation in the international flow of information», D. Weaver (Bureau of Media Research, Indiana University) over «Media agenda-setting and media manipulation», J.J.M. van der Pluym (hoofdredacteur De Volkskrant, Amsterdam) over «Nieuws met een bedoeling», en P. Elliott (Centre for Mass Communication Research, University of Leicester) over «The mass media and the manipulation of culture». Op de eerste twee dagen bejiverden de

meeste sprekers zich in, wat één van hen noemde, het «demasqué en de strip-tease van het begrip manipulatie». Hackforth opende de rij met de constatering dat het seminarthema een al te grote macht van de media vooronderstelt en rekende af met de machtselite- of complottheorieën. Hij pleitte ervoor het begrip manipulatie uit de politiek-ideologische en onwetenschappelijke sfeer los te maken en verwees (aan de hand van enkele mono-causale redeneringen) de hele manipulatie-discussie naar de vuilnismand: «Als de media inderdaad in staat waren om te manipuleren, dan zou geen enkele Bild-lezer nog SPD stemmen», aldus Hackforth. In dezelfde geest vervolgde mevrouw Zeldenrust-Noordanus haar betoog. Zij definieerde manipulatie op hoogst originele wijze als zijnde «een bepaalde vorm van communicatie waarbij de zender de intentie heeft om te beïnvloeden en de ontvanger zich hier niet van bewust is». Zodoende, besloot ze, kan reclame geen manipulatie zijn want de ontvanger-consument weet wel degelijk dat de zender-producent hem of haar iets wil aansmeren. Trouwens, «als men via reclame en advertenties werkelijk zou kunnen manipuleren, dan hadden de reclamespots voor verkeersveiligheid allang iedereen er toe aangezet nooit de 100 km per uur te overschrijden».

Ook de volgende spreker, Peter Hollander, sloot zich met opvallend genoegen aan bij dit overboord werpen van het vieze woord 'manipulatie', en verkoos het blijkbaar neutrale en veel nettere etiket 'beïnvloeding'. Bovendien had, volgens hem, alle communicatie beïnvloeding als intentie.

Waarom toch die hardnekkige *anti-manipulatie-stemming* en het willen in de plaats stellen van de term *beïnvloeding*, zonder dat iemand ook maar een poging ondernam om beide begrippen door middel van een valabele definitie af te bakenen? Ook de andere sprekers slaagden hier niet in. Afgezien van diegenen die de public relations van hun bedrijf of organisatie kwamen ver-

zorgen, sloten ook zij die een referaat met iets meer diepgang naar voor brachten, zich impliciet (Rogers) of expliciet (Roscam Abbing of Weaver) aan bij het op instrumentalistische wijze omschreven manipulatiebegrip.

Omdat alles op die manier nogal fel aan de oppervlakte bleef, viel er weinig te vernemen over het centrale thema: manipulatie, of noem het nu beïnvloeding, in massacommunicatie. Op dit vlak kwam men niet verder dan enkele algemene opmerkingen, en meende men nog eens te moeten onderstrepen dat het hypodermisch injectienaald-model, noch de null-effect-approach houdbare stellingen zijn. Nu, daar hadden we dit seminar niet voor nodig. Koude kost. Het ontkennen van manipulatie is in elk geval niet van aard om duidelijker de mechanismen, intenties en effecten van beïnvloeding/manipulatie in de massacommunicatie te reveleren. Over de stand van het onderzoek dienaangaande geen woord. De onderliggende vraag is: wie heeft er belang bij deze negatie van de manipulatie?

Pas op de slotdag, toen de meeste deelnemers hun koffers reeds gepakt hadden, werd eindelijk aandacht besteed aan de, o.i. fundamentele en voor verder onderzoek interessantere, *structuralistische manipulatieconceptie*. Dit gebeurde door Tapio Varis, die de manipulatieve aspecten van de internationale informatiestroom blootlegde, en Phill Elliott, die handelde over de rol van de media bij de handhaving van de status-quo, bij de criminalisatie van deviantie, en bij de promotie van een consumptieve leefcultuur. Hun visie stond lijnrecht tegenover de niet-manipulatiestellingen van de vorige sprekers. Maar blijkbaar behoort het tot de geplogenheden dat men op dergelijke gebeurtenissen de directe confrontatie uit de weg gaat. In elk geval was daarmee — wel wat laattijdig — het evenwicht en de pluriformiteit hersteld, zodat de inrichters er zeker niet van kunnen worden beschuldigd het seminarthema te hebben gemanipuleerd... Of het daarom ook nog een boeiend seminar was, is een andere vraag.

actuele ontwikkelingen in de viewdata-sector

Iudo dosogne

Hoewel de standaardiseringsbesprekingen van de Europese videotextsystemen, waartoe zowel teletekst als viewdata behoren, slechts met veel moeite op gang kwamen is daar nu een kentering in gekomen.

Niemand zou gedacht hebben bij de opening van de besprekingen in mei 1978 dat drie jaar later tot een Europese norm zou kunnen overgegaan worden. Gevreesd werd dat de landen die al een eigen norm hadden aangenomen, nl. Engeland en Frankrijk, halsstarrig aan de besprekingen zouden deelnemen om hun eigen norm door te drukken. Eigenlijk waren die besprekingen immers te laat van wal gestoken daar de videotextsystemen in die landen al in een gevorderd stadium verkeerden en reeds op grote schaal opereerden.

In juni jl. werd echter door de CEPT, d.i. de Conferentie voor het Europese Post en Telegraaf beleid, waarvan niet minder dan 26 landen deel uitmaken, een nieuwe Europese videotext standaard goedgekeurd. Deze voldoet aan een aantal belangrijke kenmerken. Zo is de compatibiliteit met het Engelse Prestel en het Franse Teletel gewaarborgd. Bovendien wordt op een aantal Duitse eisen inzake uitbreiding van de karakterset e.d. ingegaan.

De meest opvallende eigenschap is het «non spacing serial attribute» bij het coderen van de boodschap. Wat wordt hiermee bedoeld? In de oorspronkelijke Prestel-codering is er sprake van de serial attribute methode. Hierbij worden de controlekarakters, die de VORM van de eigenlijke karakters bepalen (kleur, grootte, flietsen, weglatingen), onafhankelijk van deze karakters in het geheugen van het ontvangtoestel opgeslagen. Telkens een controlekarakter wordt ingeschakeld bv. bij verandering van kleur, gaat een *spatie* de weergave van het eigenlijke karakter (letters, leestekens) vooraf. Het voordeel van de Prestel-codering bestaat in de lage kost van de ontvangstapparatuur dank zij de lage vereiste voor de geheugencapaciteit.

De oorspronkelijke Franse Teletel-Antiope codering integendeel verloopt volgens de «parallel attribute»-methode waarbij de hoofdkarakters rechtstreeks geassocieerd zijn met de controlekarakters. Hierdoor is een verfijning in de vormgeving mogelijk en is spatiëring overbodig.

In de nu aangenomen «non spacial serial attribute» worden voordelen van het Franse systeem (non spacing) met die van het Engelse (serial) gecombineerd. Op de vraag welke codering, de seriële of de parallelle, de voorrang zou krijgen wanneer zij beide karakters '(posities) kunnen vormen op het televisiescherm — een probleem dat niet zozeer bij statische dan wel bij dynamische «rooster»-vorming optreedt — werd geopteerd voor het voorstel van het CCETT (Centre Commun d'Etudes de Television et Telecommunications), nl. het «time dependent model».

Ook in de Verenigde Staten wordt ijverig binnen de viewdata-sector gewerkt. De American Telephone and Telegraph Company (AT & T) verklaarde onlangs dat zij zich eerder op de terminal - dan op de computer- en databanden-markt wilde toeleggen. Geruchten dat AT&T het Canadese Telidon-systeem gewoon zou overnemen werden als onrealistisch bestempeld. AT&T koos voor een systeem waarin elementen van het Canadese Telidon, het Engelse Prestel, het Franse Antiope en het eigen AT&T-denken verwerkt werden.

De mozaïeken (building-block graphics) waarbij het cijfer- of letterbeeld ontstaat doordat rechthoekige blokjes tot een mozaïek in elkaar worden geschoven) van AT&T zijn compatibel met de mozaïeken van de Prestel en Antiope-codering, anderzijds zijn de geometrische patronen compatibel met de PDI's (Picture Description Instructions)* van de Telidon codering. De lancering van dit «hybrid» systeem heeft een aantal belangrijke technische en commerciële gevolgen. Daar de alfa-mozaïek codering van AT&T echter niet compatibel is met de nieuwe Europese standaard en